

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده: زبان و ادبیات فارسی

گروه: ادبیات فارسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ادبیات فارسی گرایش ادبیات فارسی
تحلیل و بررسی مقامات عرفانی در کیمیای سعادت و اثرپذیری آن از منابع پیشین

استاد راهنما: دکتر شهره انصاری

استاد مشاور: دکتر زهرا پارسا پور

دانشجو: نسرین سلیمانی

بهمن ۹۳

سپایگذاری:

با سپاس فراوان و ادای احترام به محضر استاد فرهیخته سرکار خانم دکتر شهره انصاری به عنوان استاد راهنما که با کمک های فراوان و پیشنهاد طرح رساله ی موجود ، موجب آشنایی بنده با رویکردهای نوین در عرصه ی عرفان شدند ، همچنین با تشکر ویژه از استاد مشاور ، سرکار خانم دکتر زهرا پارسا پور ، استاد فرزانه که راهنمایی های ایشان همواره مایه ی خرسندی و اطمینان خاطر می باشد . همین طور استاد گرانقدر و ادب دوست جناب آقای دکتر اسپرهم که بر بنده منت نهاده و داوری این رساله را بر عهده گرفتند در پایان از خانواده ی عزیز و صمیمی خود پدر و مادر مهربانم که همواره یاریگر و همراه من در تمام لحظه های سخت زندگی هستن ، متواضعانه سپاسگذارم.

تقدیم به انسان های بزرگی که از آنان آموختم

تقدیم به پدر دلسوز و فداکارم و مادر عزیز و مهربانم

تقدیم به دوستانم که همواره لطفشان پابر جاست

چکیده:

کتاب کیمیای سعادت از جمله کتاب های مهم در حوزه ی عرفان و علم اخلاق است که ترجمه و تلخیص کتاب مهم احیاءالعلوم است . و مقامات عرفانی هم از اصلی ترین اصولی است که سالک باید برای رسیدن به قرب خداوند از مراحل آن عبور کند تا به سرمنزل مقصود برسد . به همین دلیل بررسی و تحلیل مقامات عرفانی این کتاب و میزان تأثیرپذیری آن از کتاب های قبل از آن می تواند به فهم مطالب آن به خواننده بسیار کمک کند . این تحقیق کوشیده است تا ضمن تحلیل مقامات ،مقایسه ای اجمالی با آثار قبل از آن داشته باشد، تا میزان تأثیرپذیری غزالی از پیشینیانش تا حدودی برای خواننده روشن شود. بدیهی است که ما هیچ متن ابتدا به ساکنی نداریم و متون از روی هم نوشته می شوند . اما در خلال تداوم بازنویسی ،شرایط زمان و مکان ، شخصیت و ... همه ی متن ها را نو می کنند . در این تحقیق به بررسی تأثیرپذیری کتاب کیمیای سعادت از منابع پیش از وی پرداخته می شود. غزالی هم در نوشتن مقاماتش حتما از منابع قبل از خود سود جسته و در کتاب خود در بعضی مواقع از آن کتاب ها یاد می کند ولی در بیشتر مواقع از گفتن مأخذ گفته های خویش پرهیز می کند. در این پژوهش سعی شده است ، تا حدودی مأخذهای کار غزالی برای خواننده روشن شود . این تحقیق مشتمل بر پنج بخش است که بخش اول آن به کلیات پژوهش موردنظر و بخش دوم ،به معرفی کیمیای سعادت و بخش سوم، معرفی کتاب های عرفانی قبل از غزالی، و بخش چهارم تحلیل و بررسی مقامات عرفانی کیمیای سعادت و بخش انتهایی هم نتیجه گیری و استنتاج است. و من الله توفیق.

فهرست مطالب اولیه :

فصل اول: کلیات پژوهش

- ۱-۱. مقدمه ۲
- ۲-۱. تعریف مسئله و بیان مشکل ۵
- ۳-۱. اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش (چرایی پژوهش درباره این موضوع) ۶
- ۴-۱. سؤال‌های پژوهش ۷
- ۵-۱. فرضیه‌های پژوهش ۷
- ۶-۱. روش انجام پژوهش و دلیل انتخاب این روش ۷
- ۷-۱. اهداف پژوهش ۸
- ۸-۱. قلمرو پژوهش ۸
- ۹-۱. جنبه‌ی جدید بودن و نوآوری پژوهش ۸
- ۱۰-۱. فنون و ابزارهای گردآوری اطلاعات ۸
- ۱۱-۱. پیشینه پژوهش (بررسی اجمالی کارهای مشابه پیشین) ۹

فصل دوم: معرفی غزالی و معرفی کتاب کیمیای سعادت

- ۱-۲. زندگینامه ابو حامد غزالی ۱۲
- ۲-۲. آثار غزالی ۱۶

- ۳-۲. ترتیب آثار غزالی ۱۷
- ۴-۲. تصوف غزالی ۲۰
- ۵-۲. غزالی و علم اخلاق ۲۴
- ۶-۲. سبک‌شناسی نثر آثار غزالی ۲۷
- ۷-۲. معرفی کتاب کیمیای سعادت ۳۱
- فصل سوم: معرفی و بررسی منابع پیش از غزالی از نظر تقسیم‌بندی مقامات
- ۳-۱. مقدمه ۳۵
- ۳-۱-۱. تعریف مقام و حال و تفاوت آن‌ها ۳۵
- ۳-۲. معرفی کتاب‌های پیش از غزالی و تعداد مقامات ذکر شده در آن‌ها ۳۸
- ۳-۲-۱. آداب العبادات ۳۸
- ۳-۲-۲. اللمع فی التصوف ۳۸
- ۳-۲-۳. التعرف لمذهب اهل التصوف ۳۹
- ۳-۲-۴. تهذیب الاسرار ۳۹
- ۳-۲-۵. اصول کافی ۴۰
- ۳-۲-۶. قوت القلوب ۴۲
- ۳-۲-۷. رساله‌ی قشیریه ۴۳
- ۳-۲-۸. کتاب اربعین سلمی نیشابوری ۴۳
- ۳-۲-۹. کشف المحجوب ۴۴
- ۳-۲-۱۰. کتاب اربعین ابوسعید ابوالخیر ۴۵

۴۶..... منازل السائرین..... ۱۱-۲-۳

فصل چهارم: بررسی و تحلیل مقامات عرفانی در کیمیای سعادت و منابع پیش از وی

۴۹..... ۱-۴. مقدمه

۵۲..... ۲-۴. بررسی مقامات عرفانی

۵۳..... ۱-۲-۴. توبه

۶۱..... ۲-۲-۴. صبر و شکر

۷۶..... ۳-۲-۴. خوف و جا

۸۷..... ۴-۲-۴. فقر و زهد

۹۵..... ۵-۲-۴. نیت و صدق و اخلاص

۱۰۳..... ۶-۲-۴. محاسبه مراقبه

۱۰۷..... ۷-۲-۴. تفکر

۱۱۱..... ۸-۲-۴. توحید و توکل

۱۱۵..... ۹-۲-۴. شوق و محبت

۱۲۱..... ۱۰-۲-۴. ذکر مرگ و احوال و آخرت

فصل پنجم: نقد روش غزالی در تحلیل و بررسی مقامات عرفانی و نتیجه گیری. ۱۳۵

۳ × ° ×

“ ” x° - - - ” ۳ ؟

۳

x°

x!

∞

۳ ۳ ۳

x! ۳

۳ ۳

“ ” x° - - - ” ۳ ؟

۳

۳

۳

۳

۳

۳

۳

۳

؟

۳

x

؟

۳

۳

” ” x!

۳ xx xx x

۳

۳ ۳

۳

x!

۳ ۳

° x x x x ۳ ۳ xx x x x x ؟

xxx x x xxx x x ۳ ۳ x xx x x xx x x x x x x ۳

x x x x x xxx x x x xxx x x x x x x x xxx x xxx x

“ ” x° - - - ” ۳ ؟ x xxx x x x x xxx x

° x x x xxx

x x x xxx xx x xx x x x xx xxx x x x

x x x x x x x x xx x x xx xx xxx x x x x

ق

م

؟

° ؟

؟ x x x x x x

° x؟

؟

° x ؟

؟

x°

“ x ”؟

xx x x ؟^u

° x xx x

“ ”

x

۳

°

x x xx x

x°

x؟

° x x

° x x x x x x x x x x x x x x x x x x

x
x
x
x
x

x x x x x x

° x x

?

x
x
x
x
x

?

?

°

x x x x x x x

- x x x

x x x x x x x

“

”

x x x x

x x x xx

x x x x x

° x xx

x x x x

x x xx x x x

x x x x

x x ?

x x x x

x xx x x x

x x x

x x x

x x

x x x x

x x x x x

“

x x x

°

x ” x x

? x x x x x x x x

x x x x

x x x x

x x x

x x x x

x x

? =

x x x x

x xx x x x

x x x

x x x x

x x x x

! x x

x x xx xx

x x x x xx

x x

x xxxx

x x x

? =

x x x x xx

°

“ ”

? =

x°

x °

?

ق ؟

“ ”

? =

?

x°

“ ”

? =

x ?°

”

° قا

x x x x xx x

x xxx x x

x x x

x xxx x

x

? x x

“ ”

?

x x?

° k

x x x x x x x x x x x x x x x x x

? x x x x

ق و ج ز ه و = ه = ه و :

× × ۳ ؟ :

” ” ” x!

x“

x!

x!

“ ” x” - ”؟

—

x!

x°

—

“ x” ” x” x x x”؟

x!

م

x!

“ x” ” x ”؟

ق

x!

°

م

“ ” ”؟

”

”

x!

؟

“ ” × ”

”

“ ”

×

×

×

×

ق م ق م

“ ”

×

×

×

“ ” ق م

”

”

×

—

”

×

×

×

“ ” × ”

×

×

x?

o

“ ؟ ”

— —

م

x°

x ” ”

x?

“ ”

o

x

x“

” ” ”

x

م

x

x

x?

x?

“ x ”

” ” ”

x?

x?

o

x?

م

” x°

x?

x

x

x°

” ؟

” ؟

” ب ”

x?

x?

x?

” x ”

” ” ”

x

x